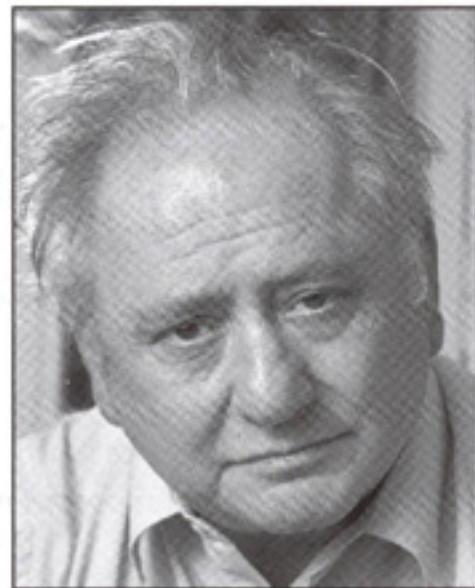

פרופסור גרשון שקד

דברים לזכרו מאת פרופ' ב"ז קדר, יו"ר החטיבה למדעי הרוח

גרשון שקד הפליא לשלב ראייה פנורמית ועיון פרטני במחקריו על הספרות העברית החדשה, ולבחון במקביל את יצירתם הספרותית של יהודים אשר כתבו בשפות אחרות. הוא היה מתבונן חד-עין בחברה היהודית של הדורות האחרונים, על קיבוציה בארץ ובתפוצות: כך למשל אפיין את יהודי ניו יורק כגלגולם המודרני של יהודי אלכסנדריה בעת העתיקה. יש בינינו מי שזוכר את ההתרגשות שעוררו השירים שפרסם בצעירותו (אף שהוא עצמו נטה לזלזל בהם בשנים מאוחרות), ויש מי שזוכר את ההפתעה נוכח הדברים שנחשפו ברומן שלו.

תובנותיו, בין בכתב ובין בשיחות אקראי, שפעו תדיר אירוניה ואירוניה עצמית, אך מעיני איש מאוהביו הרבים לא נעלם שאירוניה זאת לא הייתה אלא מסך שמאחוריו להטו אהבה ומחויבות לספרות וליוצריה, לארץ וליושביה. "ארץ זו", כך כתב באחת ממסותיו הידועות ביותר, "היא אמנם לבנטינית למדי, הקצף התרבותי שלה הוא קצף על-פני המים (אף-על-פי שמתחת לפני השטח רוחשים כוחות גדולים), ארץ לאומנית במידה מסוימת, ללא יערות ואגמים – אך מי שהשאיר אחריו בית הרוס בסדום לא ימצא מקום אחר".

על גרשון שקד מאת ד"ר מלכה שקד

אפשר לסקור את מהלך חייו של פרופ' גרשון שקד בשורות ספורות: נולד בווינה בל' בסיוון תרפ"ט (8 ביולי 1929), עלה לארץ כפליט ב-1939. בארץ קנה את חינוכו במוסד חינוכי של עליית הנוער ובגימנסיה "הרצליה" ולאחר מכן – באוניברסיטה העברית, בחוגים לספרות עברית, מקרא והיסטוריה כללית. שימש כפרופסור מן המניין בחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית, ותקופה מסוימת היה ראש החוג הזה. במקביל נמנה במשך שנים אחדות עם מייסדיו ומוריו של החוג לתאטרון באוניברסיטת תל-אביב, ושימש כפרופ' אורח באוניברסיטאות רבות בארצות-הברית. פרסם כשלושים ספרים ומאות מאמרים, זכה בפרס ביאליק ובפרס ישראל, היה חבר האקדמיה הלאומית למדעים, נפטר בירושלים לאחר ניתוח לב בז' בטבת תשס"ז (28 בדצמבר 2006). הותיר אישה, שתי בנות וחמישה נכדים.

אך גם מי שלא הכיר את גרשון שקד אישית יכול להבין שאין חשיבות רבה לסקירה יבשה מעין זאת, אלא אם כן יצליח למלא במעט את החלל שבין שורותיה.

גרשון שקד היה בן יחיד להורים שהיגרו מגליציה לווינה ערב מלחמת העולם הראשונה והתפרנסו ממסחר זעיר בתחום הצמר. עם עליית הנאצים לשלטון נשלח אביו למחנה ריכוז (לדכאו ומשם לבוכנוואלד), אמו נאסרה על ידי הגסטאפו, ואילו הוא נותר בדירה לבדו וניצל בנס מידיה של כנופיית נאצים שפלשה לדירה. עוד לפני שנעצרו הצליחו הוריו להסדיר את הצלת בנם במסגרת מבצע "עליית ילדים", שאורגן מטעם עליית הנוער, אך עלייתו נדחתה עד לרגע האחרון בשל מחלתו, והוא הגיע לארץ לבדו. חודשים אחדים לאחר עלייתו אמנם הצליחו גם הוריו לעלות לארץ, אך קשיי הפרנסה וההיקלטות אילצו אותם להשאיר את בנם באותו מוסד חינוכי, "משק ילדים ליד פרדס חנה", שקלט אותו. הוא שהה באותו מוסד חמש שנים, שבהן הפך מילד השומע מהוריו יידיש אך מדבר וקורא גרמנית לילד המקבל חינוך עברי, ממשיך לקרוא גרמנית וקונה את ראשית חינוכו הספרותי. בשנים אלה גם התפתחה אצלו מחלת האסתמה, שהתחילה עוד בווינה סמוך ל"ליל הבדולח", והלכה והחריפה במהלך חייו.

התמודדותו של גרשון עם מחלתו היא הצד הביוגרפי ההרואי בחייו, שכן חרף סבלו היה סדר יומו תמיד כשל איש בריא. הוא התעקש לשרת בצבא ובמילואים עד תום, אף על פי שבקלות היה יכול להשתחרר. הוא השתתף בכל המלחמות של בני דורו. במלחמת השחרור היה תותחן, ובמלחמת ששת הימים כמעט נהרג במחנה אלנבי ליד מחסן הנשק שבו שימש אפסנאי. רק מאז מלחמת יום הכיפורים נהנה מה"לוקסוס" של תפקיד התרבותניק והמרצה. הוא הגיע לא אחת להרצאותיו באוניברסיטה כשהוא חולה, ולא הפסיק ליום אחד מעבודתו המחקרית ליד שולחן הכתיבה. הוא לא ציפה מאיש לשום יחס מיוחד, כולל מבני משפחתו, ובבית לא שררה אווירה של חולי. לא היה גבול לחיוניותו, לשמחת החיים שלו ולחוש ההומור שלו, לאהבתו לטיולים ולהנאתו מהצגה, ממוסיקה ומצפייה במשחק כדורגל. חיוניות זו היא שגרמה גם לרופאיו להאמין שהוא יעמוד בהצלחה בנייתוח.

בראשית דרכו הספרותית כתב גרשון שקד שירה ובאחרית ימיו אף פרסם רומן ("מהגרים", 2001), אך עיקר פעילותו הספרותית היה בתחום המחקר של הספרות העברית החדשה מתקופת התחייה ועד ימינו, ובתחום זה נמנה עם גדולי החוקרים בארץ ובעולם.

כל מחקריו וחיבוריו, אלה העוסקים בספרות העברית החדשה שנוצרה בדורות קודמים ואלה העוסקים בספרות הנוצרת בארץ בהווה, מעידים על מעורבותו העמוקה במצבה הרוחני הקיומי של החברה הישראלית. מעורבות זו התבטאה הן בדרך עיסוקו בחומר הספרותי שבו טיפל והן בדרך ההוראה הנלהבת שלו, ובזכות שתי דרכים אלה עורר עניין רב בתלמידיו והקים דור חדש של חוקרים מצוינים.

בכל מחקריו התגלתה יכולת מופלאה להכניס את עיסוקו הפרטני המיקרו־טקסטואלי ביצירה הספרותית הבודדת לתוך מסגרת של התבוננות רחבה בתופעות על מקיפות ועקרוניות – תופעות ספרותיות, חברתיות או היסטוריות. יכולת זאת הקנתה משמעות גם ליצירות נשכחות ועשתה אותן ליצירות רלוונטיות לקוראיו ולתלמידיו, והיא גם זו שאפשרה להם להתמצא ב"מפה" המגוונת והמסובכת של הספרות העברית ולהבין את מורכבותה, את פסגותיה, עמקיה וגבולותיה.

מצד אחד כולל מפעלו המחקרי של שקד ספרים שקנו לעצמם מקום ראשון במעלה בשדה המחקר של הספרות העברית הקלסית. ביניהם הספר "בין שחוק לדמע: עיונים ביצירתו של מנדלי מוכר ספרים" (1965), שהתווה כיוון חדש בחקר מנדלי (ואגב, למנדלי הקדיש שקד גם את אחד מספריו האחרונים: "מנדלי, לפניו ואחריו", 2005), "המחזה העברי ההיסטורי בתקופת התחייה" (1970), "ללא מוצא: עיונים ביצירתם של ברנר, ברדיצ'בסקי, שופמן וגנסין" (1973), "אמנות הסיפור של עגנון" (1973), "פנים אחרות ביצירתו של ש"י עגנון" (1989) והמפעל המונומטלי בן חמשת הכרכים "הסיפורת העברית 1880–1980" (1977–1998).

תמציתו של מפעל זה אף מופיעה בכרך אחד בגרמנית ובאנגלית ועתידה לראות אור בלשונית נוספת. מצד אחר כתב שקד גם חיבורים שליוו את הספרות העברית בארץ בזמן האמת של היווצרותה ואף השפיעו לעתים על אופייה. בין אלה נמצאים למשל הספרים "גל חדש בסיפורת העברית" (1971), "גל אחר גל בסיפורת העברית" (1984), וכן עשרות מאמרים המבטאים תגובה מיידית ליצירות עבריות הנוצרות בארץ חדשות לבקרים.

בספרו המחקרי "זהות" (2006), שראה אור סמוך למותו, חרג שקד מחקר הספרות העברית אל מחקר מקיף חדש, ראשוני ונועז באופיו, שבו ביקש לרדת לשורשו של המומנט היהודי בעיקר ביצירות שנכתבו לאו דווקא בעברית אלא בלשוניות אחרות כידיש, גרמנית ואנגלית. עם זאת, גם בספר זה חוזר שקד ומחפש אחר המרכיב המהותי הקושר את האדם אל כור מחצבתו, כשם שעשה במסות ובמאמרים שונים דוגמת אלה שהופיעו בספרו "אין מקום אחר" (1983) וברומן הפיקטיבי שלו. אין זאת אלא שעצם החיפוש הזה הוא משורש נשמתו של אותו ילד־חוץ יהודי, אשר לאחר שהפך לציוני ישראלי הוא חוזר ובודק לא רק מה בינו לבין שורשיו, אלא גם מה בין אלה הרחוקים מציונות ומעברית ובין השרשים היהודיים.

גרשון שקד הלך לעולמו בז' בטבת תשס"ז (28 בדצמבר 2006).

בן 77 היה במותו.

יהי זכרו ברוך.